

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

***ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЕМЕЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ***

для здобувачів освіти 2021 року вступу

галузь знань **08 «право»**
спеціальність **081 «право»**
рівень вищої освіти **перший (бакалаврський)**
освітній рівень **бакалавр**
освітня програма **Право**
вибірковий блок **«Земельне право»**
вид дисципліни **вибіркова**

Форма навчання	денна
Навчальний рік	
Семестр	сьомий
Кількість кредитів ECTS	два
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	залік

Викладач: к.ю.н., доц. Саркісова Тамара Борисівна

Юридична відповідальність за земельним законодавством: навчально-методичний комплекс забезпечення викладання навчальної дисципліни для студентів галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» освітнього рівня бакалавр освітньої програми «Право» вибіркового блоку «Земельне право» (денна форма навчання) / Автор: Саркісова Тамара Борисівна. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2026. 39 с.

Автор: Саркісова Тамара Борисівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права

Рецензенти:

Носік Володимир Васильович, д.ю.н., проф., професор кафедри земельного та аграрного права

Коломійцева Діана Миколаївна, к.ю.н., доц., доцент кафедри земельного та аграрного права

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри земельного та аграрного права

(Володимир НОСІК)

(підпис)

Протокол № 6 від 24 лютого 2026 року

Схвалено науково - методичною комісією Навчально-наукового інституту права

Протокол № 7 від 25 березня 2026 року

Голова науково-методичної комісії _____ Юліанна ЦВЕТКОВА)

(підпис)

Схвалено

Вченою радою Навчально-наукового інституту права

Протокол № __ від __ березня 2026 р.

ЗМІСТ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	15
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.....</i>	<i>15</i>
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.....</i>	<i>16</i>
ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	17
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.....</i>	<i>17</i>
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.....</i>	<i>24</i>
ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	28
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ, ДОПОВІДЕЙ ТА НАУКОВИХ РОБІТ.....	32
ЗАГАЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	34

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ*

ВСТУП

1. Мета дисципліни - поглиблені знання законодавчих, теоретичних та правозастосовчих аспектів юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства, аналіз сутності та видів земельних правопорушень, інституційно-функціональне забезпечення виявлення земельних правопорушень, застосування заходів попередження та санкцій за їх вчинення.

2. Попередні вимоги до опанування навчальної дисципліни:

1. *Знати* теоретичні та законодавчі основи юридичної відповідальності за земельні правопорушення, систему органів державної влади та місцевого самоврядування, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням норм земельного законодавства.

2. *Вміти* тлумачити правові норми, застосовувати прийоми подолання колізій між правовими нормами, розрізняти види земельних правопорушень та кваліфікувати юридичні діяння.

3. *Володіти навичками* роботи з чинним законодавством, юридичною літературою, інформаційними системами для пошуку матеріалів судової та іншої правозастосовної практики, а також володіти навичками аналізу цих матеріалів.

3. Анотація навчальної дисципліни. Вивчаються теоретичні, законодавчі та практичні аспекти земельних правопорушень як підстави притягнення до юридичної відповідальності за земельним законодавством, їх види, особливості земельних правопорушень у сфері адміністративної, кримінальної, цивільної та інших видів юридичної відповідальності, функції і повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування у сфері юридичної відповідальності за земельні правопорушення.

4. **Завдання дисципліни** спрямовані на досягнення здобувачами таких компетентностей як: застосування у практичних ситуаціях знань в сфері юридичної відповідальності за земельні правопорушення, формування навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій, здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі в суспільстві, здатність знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм як матеріального, так і процесуального права, та визначати належні для юридичного аналізу факти.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання	Форми (та/або)	Методи	Відсоток
--------------------	----------------	--------	----------

Розробник: Саркісова Тамара Борисівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права

(1. знати; 2. вміти; 3. – комунікація; 4. - автономність та відповідальність)		методи і технології викладання і навчання	оцінювання та пороговий критерій оцінювання	к у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Знати особливості земельних правопорушень та юридичної відповідальності за їх вчинення, в тому числі основні концепції та доктринальні підходи до їх розуміння	Лекція, семінарське заняття, індивідуальна робота студента	усна або письмова відповідь по практичному казусу; участь в дискусії; наукова робота, залік	15 %
1.2.	Критично осмислювати особливості застосування адміністративної, кримінальної, цивільно-правової відповідальності, земельно-правової та муніципально-правової відповідальності за земельні правопорушення	Лекція, семінарське заняття, індивідуальна робота	усна або письмова відповідь по практичному казусу; наукова робота; участь в дискусії, залік	15%
2.1	Вміти знайти релевантне законодавство та судову практику з метою проведення науково-практичного аналізу земельно-правових питань	Лекція, семінарське заняття, індивідуальна робота	усна або письмова відповідь по практичному казусу; наукова робота; участь в дискусії, залік	20%
3.1.	Демонструвати зрозумілі та недвозначні висновки, знання, пояснення, ідеї, що їх обґрунтовують, власний досвід щодо юридичної відповідальності за земельні правопорушення	семінарське заняття, індивідуальна робота	усна або письмова відповідь по практичному казусу наукова робота; участь в дискусії, залік	10%
3.2.	Демонструвати здатність грамотно і коректно висловлювати оцінку протиправної поведінки в сфері земельних відносин, належним чином обґрунтовуючи свою позицію	Семінарське заняття, індивідуальна робота	усна або письмова відповідь по практичному казусу наукова робота; участь в дискусії	10%

4.1	Здатність управляти робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів	семінарське заняття, індивідуальна робота	усна або письмова відповідь по практичному казусу; наукова робота; участь в дискусії	10%
4.2.	Відповідати за розвиток професійного знання і практик окремих осіб та/або груп осіб, оцінку стратегічного розвитку команди для з'ясування фактичних обставин земельного правопорушення, а також скеровувати хід розслідування земельних правопорушень для виявлення необхідних елементів складу земельного правопорушення	семінарське заняття, індивідуальна робота, залік	усна або письмова відповідь по практичному казусу; наукова робота; участь в дискусії, залік	10%
4.3.	Продовжувати навчання з високим ступенем автономії, самостійно ознайомлюватись з новим законодавством та актуальною судовою практикою в сфері земельних відносин	семінарське заняття, індивідуальна робота	усна або письмова відповідь по практичному казусу наукова робота; участь в дискусії, залік	10%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код) Програмні результати навчання (назва)	1.1	1.2	2.1	3.1	3.2	4.1	4.2	4.3
ПРН 4 Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.	+	+		+	+	+	+	+
ПРН 10 вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію		+	+	+		+	+	
ПРН 23 надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.	+	+	+		+	+	+	+

7. Схема формування оцінки

7.1 Форми оцінювання студентів

- семестрові форми оцінювання:

1. Усна або письмова відповідь по практичному кейсу – від 2 до 5 балів;
2. наукова робота (в т.ч. доповідь по ній) – від 5 до 10 балів;
3. індивідуальна робота – від 5 до 10 балів;
4. участь в дискусії – від 2 до 5 балів.

Критерії оцінювання:

Усна або письмова відповідь по практичному казусу:

5 балів – студентом в повному обсязі і самостійно опрацьовані всі питання казусу, аргументовано і послідовно пояснено правильне вирішення казусу, використані матеріали судової практики і є посилання на норми чинного законодавства України, виокремлені всі юридично значущі факти і сформульовані обґрунтовані правові висновки.

4 бали – студентом в повному обсязі і самостійно опрацьовані всі питання казусу, аргументовано і послідовно пояснено правильне вирішення казусу, є посилання на норми чинного законодавства України, виокремлені всі юридично значущі факти і сформульовані обґрунтовані правові висновки.

3 бали – студентом самостійно опрацьовані майже всі питання казусу, аргументовано і послідовно пояснена думка студента на частково правильне вирішення казусу, є посилання на норми чинного законодавства України, виокремлені майже всі юридично значущі факти і сформульовані обґрунтовані правові висновки.

2 бали – студентом питання казусу опрацьовані частково, недостатньо повно аргументовано і послідовно пояснена думка студента на вирішення казусу, є посилання на норми чинного законодавства України, окремі правові висновки студента за казусом є помилковими та/або недостатньо обґрунтованими.

Відповідь, яка не відповідає зазначеним вище критеріям, оцінюється 0 балів

Наукова робота:

9-10 балів – студент правильно використовує в роботі правничу термінологію; вільно володіє державною мовою; провів збір матеріалів за темою доповіді/наукової роботи з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, та провів інтегрований аналіз цих матеріалів, виокремив юридично значущі факти і сформулював обґрунтовані правові висновки, наукова робота не містить плагіату

7-8 балів – студент правильно вживає правничу термінологію; вільно володіє державною мовою; провів збір матеріалів за темою доповіді/наукової роботи з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, та провів інтегрований аналіз цих матеріалів, виокремив юридично значущі факти і сформулював обґрунтовані правові висновки, наукова робота не містить плагіату; є поодинокі недоліки в оформленні використаних джерел та/або послідовності викладу матеріалу.

5-6 балів – у доповіді/наукової роботи є неточності у вживанні студентом правничої термінології; вільно володіє державною мовою; провів частковий збір матеріалів за темою доповіді/наукової роботи з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, та провів фрагментарний аналіз цих матеріалів, частково виокремив юридично значущі факти і сформулював правові висновки, які не достатньо обґрунтовані чи носять загальновідомий характер, наукова робота не містить плагіату, є недоліки в оформленні використаних джерел та/або послідовності викладу матеріалу.

Відповідь, яка не відповідає зазначеним вище критеріям, оцінюється 0 балів.

Індивідуальна робота

9-10 балів – студент правильно використовує в роботі правничу термінологію; вільно володіє державною мовою; провів збір матеріалів для підготовки індивідуальної роботи з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, та провів інтегрований аналіз цих матеріалів, що дозволило отримати достовірні результати.

7-8 балів – студент правильно вживає правничу термінологію; вільно володіє державною мовою; провів збір матеріалів за темою індивідуальної роботи з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, та провів інтегрований аналіз цих матеріалів, виокремив юридично значущі факти і сформулював обґрунтовані правові висновки; є поодинокі недоліки в оформленні використаних джерел, послідовності викладу матеріалу та/або незначну кількість помилок, що суттєво не вплинуло на достовірність результатів

5-6 балів – у індивідуальній роботі є неточності у вживанні студентом правничої термінології або застосуванні норм законодавства; студент вільно володіє державною мовою; провів частковий збір матеріалів за темою індивідуальної роботи з різних джерел, в тому числі використовуючи доступні інформаційні технології і бази даних, провів фрагментарний аналіз цих матеріалів, частково допустивши суттєві неточності або помилки в їх інтерпретації, що частково вплинуло на достовірність результатів.

Відповідь, яка не відповідає зазначеним вище критеріям, оцінюється 0 балів.

Участь в дискусії:

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу.

4 бали – студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.

2-3 бали – студент в цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури або законодавства допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.

Відповідь, яка не відповідає зазначеним вище критеріям, оцінюється 0 балів.

- підсумкове оцінювання: усний залік (від 12 до 20 балів за кожне з трьох питань):

18-20 балів — здобувач повністю розкрив питання білету, в тому числі допускаючи деякі незначні неточності;

15-17 балів — здобувач розкрив питання білету, але допустив деякі неточності та/або надав неповну інформацію;

12-14 балів — здобувач недостатньо обґрунтовано та повно розкрив питання білету, хоча основну суть питання виклав, при вживанні правничої термінології припускається неточностей.

0 балів - відповідь на кожне питання не відповідає зазначеним вище критеріям, або під час підготовки або надання відповіді на питання було порушено правила академічної доброчесності.

Максимальна підсумкова оцінка за цю дисципліну може становити 100 балів. Підсумкова оцінка за навчальну дисципліну формується шляхом додавання кількості балів,

отриманих протягом семестру, та кількості балів, отриманих за підсумковою формою контролю (залік) і така сума балів не може бути меншою за 60 балів. За результатами складання підсумкової форми контролю (залік) студент може отримати максимально 60 балів.

	ЗМ1/Частина 1	ЗМ2/Частина 2	Залік	Підсумкова оцінка
Мінімум	12	12	36	60
Максимум	20	20	60	100

7.2 Організація оцінювання:

Мінімальний бал, який має бути отриманий студентом за відповідними формами оцінювання протягом семестру, складає 24 бали. Максимальний бал, який може бути отриманий студентом за підсумком навчання протягом семестру, складає 40 балів. Передбачені форми семестрового оцінювання сумарно не можуть перевищувати 40 балів.

Види поточного контролю обираються викладачем, який веде семінарські заняття, за погодженням з лектором та у відповідності з даною програмою. Видами поточного контролю можуть бути: усна або письмова відповідь по практичному казусу, наукова робота, індивідуальна робота, участь в дискусії.

При поточному контролі під час семінарських занять оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований студентом у відповіді, активність при обговоренні питань семінарського заняття, систематичність роботи на заняттях, результати виконання домашніх завдань.

Викладач, який проводить семінарські заняття, виставляє у визначений термін кількість набраних з поточного контролю балів і заносить їх у відповідні документи обліку успішності студентів. У випадку відсутності студента на семінарському занятті з поважних причин, він може відпрацювати пропущене заняття в позааудиторний час (час консультацій викладача), шляхом усного опитування або підготовки наукової доповіді. За результатами відпрацювання пропущеного заняття з поважних причин викладачем нараховуються бали. За невідпрацьовані заняття бали не нараховуються.

Дисципліна викладається протягом одного семестру. Викладач, який проводить семінарські заняття, має право звернутись до директора Навчально-наукового інституту права про недопуск до підсумкового оцінювання студента, якщо під час семестру він не досяг мінімального порогового рівня оцінки (24 бали) тих результатів навчання, які не можуть бути оцінені під час підсумкового контролю. Про недопуск студента до підсумкового оцінювання викладач має подати в директорат Навчально-наукового інституту права подання з графіком можливих відпрацювань не пізніше, ніж за 10 робочих днів до початку періоду складання заліків. Для студентів, які упродовж навчання протягом семестру не досягли мінімального порогового рівня оцінки (24 бали) і, як результат, не допущені до складання підсумкової форми контролю (заліку), проводяться відпрацювання у формі, яка передбачена робочою програмою, максимальна оцінка за які не може перевищувати кількості балів, що дорівнює різниці між мінімальним пороговим рівнем оцінки (24 бали) та фактичною кількістю балів, що отримані студентом за всіма формами поточного контролю.

Якщо здобувач за підсумком відпрацювань не досяг мінімального порогового рівня оцінки (24 бали), викладач, який вів семінарські заняття і приймав відпрацювання, звертається до директора Навчально-наукового інституту права з поданням, в якому фіксує невиконання здобувачем індивідуального навчального плану.

За результатами складання підсумкової форми контролю (заліку) здобувач може отримати максимально 60 балів.

Підсумкова оцінка за навчальну дисципліну формується шляхом додавання кількості балів, отриманих протягом семестру, та кількості балів, отриманих за підсумковою формою контролю (заліком), і така сума балів не може бути меншою за 60 балів.

У разі здійснення підсумкового оцінювання із застосуванням технологій дистанційного навчання залік може проводитися у вигляді усної співбесіди та\або письмової роботи з використанням програмних сервісів, що забезпечують синхронний відеозв'язок.

Для підготовки до співбесіди викладач, що приймає залік, заздалегідь розсилає здобувачам освіти перелік питань з навчальної дисципліни для підготовки, а також інформацію про вимоги до проведення співбесіди. Співбесіда передбачає відповідь здобувача освіти на три питання білету (від 12 до 20 балів за кожне). З метою уточнення відповідей на основні питання викладачем можуть ставитися додаткові питання.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. СРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

	Тема	Кількість годин		
		Лекції	Практичні Заняття	Самостійна робота
Змістовний модуль 1. Загально-теоретичні, законодавчі та практичні засади інституту юридичної відповідальності за земельним законодавством				
1.	Земельні правопорушення та юридична відповідальність за їх вчинення: теоретико-правові підходи	2	2	6
2.	Земельні правопорушення як підстава адміністративної, кримінальної, майнової та інших видів юридичної відповідальності (земельно-правової, муніципально-правової, дисциплінарної) відповідальності	4	2	8
3.	Особливості правового регулювання виявлення, фіксування та боротьби із земельними правопорушеннями	2		2
Змістовний модуль 2. Особливості кваліфікації різних видів земельних правопорушень				
4.	Особливості застосування юридичної відповідальності за суто земельні	4	4	10

	<i>правопорушення (самовільне зайняття, нецільове використання земельної ділянки, порушення вимог земельного законодавства в сфері обігу земель сільськогосподарського призначення)</i>			
5.	<i>Особливості застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення екологічного характеру (забруднення, засмічення земель)</i>	2	2	10
	Всього	14	10	36

Загальний обсяг 60 год., в тому числі:

Лекцій – **14 год.**

Семінари – **10 год.**

Самостійна робота - **36 год.**

9. Питання для самостійної роботи

1. Соціально-правова характеристика інституту юридичної відповідальності за земельні правопорушення
2. Зловживання правом та земельне правопорушення
3. Проблеми ефективності адміністративної відповідальності за земельні проступки.
4. Проблеми криміналізації та декриміналізації правопорушень в сфері використання та охорони земель.
5. Проблеми розмежування земельних проступків та земельних злочинів.
6. Особливості відшкодування шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів
7. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної власникам землі та землекористувачам
8. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу
9. Особливості відшкодування шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії РФ.
10. Припинення прав на земельну ділянку як санкція за порушення норм земельного законодавства: підстави та проблеми застосування
11. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт земельного правопорушення: особливості деліктоздатності
12. Самовільне зайняття земельної ділянки: поняття та ознаки

13. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак земельно-корупційних правопорушень
14. Земельні правопорушення у сфері управління в галузі земельних відносин
15. Проблеми кваліфікації інших земельних правопорушень майнового характеру (несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель, систематичне невнесення плати за землю, знищення межових знаків, порушення порядку набуття прав на земельну ділянку тощо)
16. Правові наслідки порушення порядку набуття прав на земельну ділянку
17. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак використання земельної ділянки не за цільовим призначенням
18. Нераціональне використання земельних ресурсів: поняття та юридичні наслідки
19. Особливості кваліфікації псування, забруднення і засмічення земель
20. Безгосподарське використання земельної ділянки: поняття, ознаки, правові наслідки
21. Використання земельної ділянки способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів та погіршення екологічної обстановки
22. Використання земельної ділянки з порушенням вимог екологічної безпеки: поняття, ознаки, правові наслідки.

10. Рекомендовані джерела:

Основні:

1. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.- Харків: Право, 2016./Т.16: Земельне та аграрне право /редкол.М.В Шульга (голова), В.В. Носік, П.Ф. Кулинич (заст.голови) та ін.; Нац.акад.прав.наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2019. – 696. – С. 212-214.
2. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин : автореф.дис. ... док.юрид.наук : 12.00.08. Київ, 2020 р. 36 с.
3. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності: дис.... к.ю.н. 12.00.06/ Саркісова Тамара Борисівна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012.- 216 с.
4. Саркісова Т.Б. Підводні камені державного контролю за використанням та охороною земель// Землевпорядний вісник України . - №4 .- 2020 р.
5. Саркісова Т.Б. Відшкодування шкоди, заподіяної земельним правопорушенням: на що варто звернути увагу// Землевпорядний вісник. - №9. – 2020 р.
6. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект, 2019 р. автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. – 39 с.
7. Shulha M. Responsibility in land law / Shulha M. // Yearbook of Ukrainian law : coll. of scientific papers. – Kharkiv, 2015. – № 7. – P. 200–206.

Додаткові:

1. Андрейцев В.І. Екологія і закон: еколого-правова відповідальність. Київ : Т-во “Знання” УРСР, 1991. 48 с.
2. Андрущенко А.А. Кваліфікація адміністративних правопорушень у сфері використання та охорони земель : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2012. 20 с.
3. Берзін П., Мірошніченко А. Про законодавчі потуги вирішувати уявні проблеми в кримінальному праві // Юридичний Вісник України. - 2012. - 16-22 червня. - № 24 (885). - С.6.
4. Гавриш Н.С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні: автореф. дис. ... к.ю.н. Київ, 2001. 20 С.
5. Дрозд О.Ю. Адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.
6. Дудоров О.В., Мельник М.І. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва // Вісник Верховного суду України – 2007. - № 12.- С.29-36.
7. Дуліна О. В. Суб'єкти адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... к. ю . н. : 12.00.07. - Запоріжжя, 2015. 17 с.
8. Захист прокурором прав громадян та інтересів держави у сфері земельних відносин: наук-практ. посіб. / І.М. Козьяков, А.М. Мірошніченко, В.В. Салков, А.А. Матвієць та ін. - К.: Алерта, 2012. - 272 с
9. Кривов'яз Є. В. Організаційно-економічний механізм відшкодування збитків, спричинених нецільовим використанням земель : монографія Київ : Компринт, 2015. 205 с.
10. Куренда С. В. Земельно-правові засади запобігання корупції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2016. 18 с.
11. Мірошніченко О.С. Адміністративно-правові засоби охорони земельних відносин в Україні: дис. ... к.ю.н. 12.00.07. Харків, 2005. 202 с.
12. Носік В.В. Правові і законодавчі аспекти протидії корупції у сфері земельних відносин в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005р. - № 8 (46). – С.26-32.
13. Олійник О. С. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК України): соціальна обумовленість та склад злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 20 с.
14. Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та засмічення : дис. ... к.ю.н. 12.00.06. Київ, 2008 р. 213 с.

15. Саркісова Т.Б. Проблеми ефективності адміністративної відповідальності за земельні правопорушення // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 8. С. 88-98.
16. Саркісова Т.Б. Земельно-правова відповідальність: поняття, підстави та порядок застосування // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. №2. С.121-130.
17. Саркісова Т.Б. Земельна деліктність: поняття та характеристика / Саркісова Тамара Борисівна // Науковий часопис «Економіка і право». - Серія 18. Вип 9. К., 2010. С. 152-158.
18. Саркісова Т.Б. Органи місцевого самоврядування як особливий суб'єкт земельного правопорушення: особливості юридичної відповідальності // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні. Тези доповідей на Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. Львів: ЛьвДУВС, 2008 р. С. 202-205.
19. Саркісова Т.Б. Щодо окремих правопорушень у сфері використання та охорони земель водного фонду України // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23-24 квітня 2009 р.). К., 2009. Ч.ІІІ. С.261-262.
20. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення, неправомірна поведінка та протиправна поведінка в сфері земельних правовідносин: розмежування понять»// Матеріали науково-практичної конференції "Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання, відтворення та охорони природних ресурсів" 9-10 жовтня 2009 р. / За заг. редакцією проф. А.П. Гетьмана та проф. Шульги М.В. Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2009. С. 217-219.
21. Саркісова Т.Б. Земельні правопорушення в сфері охорони родючості ґрунтів // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23 квітня 2010 р.). – К., 2010. Частина друга. – С. 88-90.
22. Тамара Саркісова. «Підводні камені» державного контролю за використанням та охороною земель// Землевпорядний вісник України . №4 . 2020 р. С.18-22.
23. Саркісова Т.Б. Застосування строку позовної давності у земельних спорах за позовами прокурорів // Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та

право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10- річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг. ред. проф. М.І. Іншина, за редакцією проф. В.В. Носіка, доц. Т.Г. Ковальчук, ас. М.Б. Мельник – Київ : Освіта України, 2021. – 518 с.- С. 101-104.

24. Сидоренко В. В. Правові наслідки самовільного зайняття земельних ділянок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2015. 20 с.
25. Череміс О.О. Земельне правопорушення у сфері містобудування як підстава юридичної відповідальності: дис. ... доктора філософії: 081 «Право». Київ, 2021.
26. Цвіркун Н.Ю. Кримінальна відповідальність за безгосподарське використання земель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2012. 19 с.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль 1.

Загально-теоретичні, законодавчі та практичні засади інституту юридичної відповідальності за земельним законодавством

Тема № 1: Земельні правопорушення та юридична відповідальність за їх вчинення: теоретико-правові підходи

Поняття, ознаки та юридична природа земельного правопорушення. Земельна деліктність. Види земельних правопорушень

Поняття, ознаки та місце юридичної відповідальності за земельним законодавством. Генеза формування інституту юридичної відповідальності за земельні правопорушення на території України. Види та форми юридичної відповідальності за земельним законодавством.

Юридична відповідальності за земельні правопорушення як особливий вид правовідносин охоронюваного типу: суб'єктно-об'єктний склад, зміст, підстави виникнення, зміни та припинення. Фактична, нормативна та процесуальна підстави юридичної відповідальності за земельним законодавством: поняття та загальна характеристика.

Тема № 2: Земельні правопорушення як підстава адміністративної, кримінальної, майнової та інших видів юридичної відповідальності (земельно-правової, муніципально-правової, дисциплінарної відповідальності).

Адміністративна відповідальність за порушення норм земельного законодавства та проблеми її ефективності. Земельні проступки як підстава

адміністративної відповідальності: поняття та ознаки. Розмежування земельних проступків та земельних злочинів.

Земельні злочини як підстава кримінальної відповідальності. Інститут кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння в сфері земельних відносин. Криміналізація та декриміналізація правопорушень в сфері використання та охорони земель.

Земельне правопорушення як підстава майнової відповідальності. Поняття, складові інститути та умови настання майнової відповідальності за порушення норм земельного законодавства. Матеріальна відповідальність працівника за шкоду заподіяну земельним правопорушенням.

Земельне правопорушення як підстава дисциплінарної відповідальності. Земельне правопорушення як підстава муніципально-правової відповідальності, проблеми реалізації. Земельно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності. Проблеми реалізації земельно-правової відповідальності за земельні правопорушення

Тема № 3: Особливості правового регулювання виявлення, фіксування та боротьби із земельними правопорушеннями

Поняття та законодавчі засади контролю за використанням та охороною земель. Законодавчі засади контролю за використанням та охороною земель.

Державний контроль за використанням та охороною земель: органи та їх повноваження. Правові форми та процесуальні процедури державного контролю за використанням та охороною земель. Планові та позапланові заходи зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері використання та охорони земель. Органи уповноважені на здійснення запобігання земельним правопорушень та основні заходи запобігання порушення земельного законодавства. Органи прокуратури в системі органів запобігання та боротьби із порушеннями земельного законодавства.

Порядок оформлення матеріалів порушень вимог земельного законодавства, їх обліку, розгляду, а також оскарження та контролю за провадженням у справах про адміністративні правопорушення. Порядок припинення прав на земельні ділянки, що використовуються з порушенням земельного законодавства.

Громадський контроль за використанням та охороною земель: проблеми реалізації.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

Особливості кваліфікації різних видів земельних правопорушень

Тема № 4: Особливості застосування юридичної відповідальності за суто земельні правопорушення (самовільне зайняття, нецільове використання земельної ділянки, порушення вимог земельного законодавства в сфері обігу земель)

Самовільне зайняття земельної ділянки як підстава юридичної відповідальності: поняття та ознаки. Юридична відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель

Земельні правопорушення у сфері управління в галузі земельних відносин. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак земельно-корупційних правопорушень.

Проблеми кваліфікації інших земельних правопорушень майнового характеру (несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель, систематичне невнесення плати за землю, знищення межових знаків, порушення порядку набуття прав на земельну ділянку тощо).

Тема № 5: Особливості застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення екологічного характеру

Поняття та істотні ознаки псування, забруднення і засмічення земель. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак використання земельної ділянки не за цільовим призначенням

Юридична відповідальність за використання земельної ділянки способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів та погіршення екологічної обстановки. Нераціональне використання земельних ресурсів: поняття та юридичні наслідки. Особливості кваліфікації псування, забруднення і засмічення земель

Особливості кваліфікації безгосподарського використання земельної ділянки.

**ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

Змістовний модуль 1.

**Загально-теоретичні, законодавчі та практичні засади інституту
юридичної відповідальності за земельним законодавством**

**Тема № 1: Земельні правопорушення та юридична відповідальність за їх
вчинення: теоретико-правові підходи (10 год.)**

**Лекція 1: Земельні правопорушення та юридична відповідальність за їх
вчинення: теоретико-правові підходи (2 год.)**

1. Поняття, ознаки та склад земельного правопорушення. Земельна деліктність.
2. Види земельних правопорушень

3. Поняття, ознаки та місце юридичної відповідальності за земельним законодавством
 4. Генеза формування інституту юридичної відповідальності за земельні правопорушення на території України
 5. Види та форми юридичної відповідальності за земельним законодавством
- Семінарське заняття 1: (2 год.)**

1. Особливості правової природи земельного правопорушення. Склад земельного правопорушення
2. Земельне правопорушення як об'єктивна та суб'єктивна категорії
3. Класифікація земельних правопорушень: поняття та значення
4. Поняття та ознаки юридичної відповідальності за земельним законодавством
5. Юридична відповідальності за земельні правопорушення як особливий вид правовідносин охоронюваного типу: суб'єктно-об'єктний склад, зміст, підстави виникнення, зміни та припинення
6. Фактична, нормативна та процесуальна підстави юридичної відповідальності за земельним законодавством: поняття та загальна характеристика
7. Види та форми юридичної відповідальності за земельним законодавством

Завдання для самостійної роботи (6 год.):

1. Земельне правопорушення як особливий вид галузевих правопорушень
2. Особливості об'єктивних ознак складу земельного правопорушення (об'єкт та об'єктивна сторона земельного правопорушення)
3. Загальна характеристика суб'єктивних ознак складу земельного правопорушення (суб'єкт та суб'єктивна сторона земельного правопорушення)
4. Види земельних правопорушень та практичне значення їх класифікації
5. Зловживання правом та земельне правопорушення
6. Соціально-правова характеристика інституту юридичної відповідальності за земельні правопорушення
7. Проблеми формування позитивної форми юридичної відповідальності за земельним законодавством
8. Принципи та функції юридичної відповідальності за земельним законодавством
9. Юридична відповідальність як комплексний та інтегрований інститут земельного права

Рекомендована література:

1. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. К. Знання, 2005. 445 с.

2. Земельне право України: Підручник. За ред. Носіка В.В. К.: ВПЦ «Київський університет». 2008. 511 с.
3. Балюк Г.І., Медведєва Н.П. Поняття, підстави та види юридичної відповідальності в земельному праві України. В кн. Земельне право України: підруч. / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та інш.; за ред. В.В. Носіка. К.: ВПЦ «Київ. університет». 2008.
4. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Навчальний посібник. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. 432 с.
5. Мірошніченко А.М., Марусенко Р.І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. К.: Правова єдність, 2009. 496 с.
6. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.- Харків: Право, 2016./Т.16: Земельне та аграрне право / редкол.М.В Шульга (голова), В.В. Носік, П.Ф. Кулинич (заст. голови) та ін.; Нац.акад.прав.наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2019. 696 с. С. 212-214.
7. Саркісова Т.Б. Земельна деліктність: поняття та характеристика / Саркісова Тамара Борисівна // Науковий часопис «Економіка і право». - Серія 18. Вип 9. - К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 152-158.
8. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності : дис.... к.ю.н. : 12.00.06. Київ, 2012. 216 с.
9. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення, неправомірна поведінка та протиправна поведінка в сфері земельних правовідносин: розмежування понять»// Матеріали науково-практичної конференції "Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання, відтворення та охорони природних ресурсів" 9-10 жовтня 2009 р. / За заг. редакцією проф. А.П. Гетьмана та проф. Шульги М.В. – Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2009. – С. 217-219.
- 10.Саркісова Т.Б. Земельно-правова відповідальність: поняття, підстави та порядок застосування / Саркісова Тамара Борисівна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. - №2. – С.121-130.
- 11.Хом'яченко С. Поняття і види земельних правопорушень // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000 р. – № 8. – С. 65.

Тема № 2: Земельні правопорушення як підстава адміністративної, кримінальної, майнової та інших видів юридичної відповідальності (земельно-правової, муніципально-правової, дисциплінарної відповідальності) (14 год.)

Лекція 2: Земельні правопорушення як підстава адміністративної, кримінальної, майнової та інших видів юридичної відповідальності (земельно-правової, муніципально-правової, дисциплінарної) відповідальності (4 год.)

1. Адміністративна відповідальність за порушення норм земельного законодавства та проблеми її ефективності.
2. Земельні злочини як підстава кримінальної відповідальності.
3. Інститут кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння в сфері земельних відносин.
4. Земельне правопорушення як підстава майнової відповідальності.
5. Поняття, складові інститути та умови настання майнової відповідальності за порушення норм земельного законодавства
6. Матеріальна відповідальність працівника за шкоду заподіяну земельним правопорушенням
7. Земельне правопорушення як підстава дисциплінарної відповідальності
8. Земельне правопорушення як підстава муніципально-правової відповідальності
9. Проблеми реалізації земельно-правової відповідальності за земельні правопорушення

Семінарське заняття 2 (2 год.):

1. Земельні проступки як підстава адміністративної відповідальності: поняття та ознаки
2. Земельні злочини як підстава кримінальної відповідальності
3. Земельне правопорушення як підстава майнової відповідальності
4. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної земельним правопорушенням
5. Поняття та особливості земельно-правової відповідальності за порушення норм земельного законодавства
6. Проблеми реалізації муніципально-правової відповідальності за правопорушення в сфері використання та охорони земель
7. Земельне правопорушення як підстава дисциплінарної відповідальності. Матеріальна відповідальність працівника за шкоду, заподіяну земельним правопорушенням

Завдання для самостійної роботи (8 год.):

1. Проблеми ефективності адміністративної відповідальності за порушення норм земельного законодавства.
2. Проблеми розмежування земельних проступків та земельних злочинів.

3. Криміналізація та декриміналізація правопорушень в сфері використання та охорони земель.
4. Адаптація законодавства України в частині кримінально-правової охорони землі до законодавства ЄС.
5. Проблема майнової відповідності за «минулу шкоду», заподіяну земельним правопорушенням
6. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної власникам землі та землекористувачам.
7. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу.
8. Адаптація законодавства України в частині відшкодування шкоди в сфері земельних відносин до законодавства ЄС.
9. Припинення прав на земельну ділянку як санкція за порушення норм земельного законодавства: підстави та проблеми застосування.
10. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт земельного правопорушення: особливості деліктоздатності.
11. Особливості юридичної відповідальності працівника за земельні правопорушення, вчинені під час реалізації трудової функції.

Рекомендована література:

1. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. К. Знання, 2005. 445 с.
2. Земельне право України: Підручник. За ред. Носіка В.В. К.: ВПЦ «Київський університет». 2008. 511 с.
3. Андрущенко А.А. Кваліфікація адміністративних правопорушень у сфері використання та охорони земель: автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.07. Київ, 2012. 20 с.
4. Берзін П., Мірошніченко А. Про законодавчі потуги вирішувати уявні проблеми в кримінальному праві // Юридичний Вісник України. 2012. 16-22 червня. № 24 (885). С.6.
5. Дуліна О. В. Суб'єкти адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 17 с.
6. Мовчан Р. О.Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с
7. Мірошніченко О.С. Адміністративно-правові засоби охорони земельних відносин в Україні. Дис. ... к.ю.н. 12.00.07. Харків, 2005. – 202 с.

8. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності : дис.... к.ю.н. : 12.00.06. Київ, 2012. 216 с.
9. Саркісова Т.Б. Проблеми ефективності адміністративної відповідальності за земельні правопорушення // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. - № 8. – С. 88-98.
10. Саркісова Т.Б. Земельно-правова відповідальність: поняття, підстави та порядок застосування // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. - №2. – С.121-130.
11. Саркісова Т.Б. Кримінальна відповідальність за земельні правопорушення в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС // Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць. Випуск 6. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. – с. 69-74. -<http://nvppp.in.ua/vip/2023/6/13.pdf>
12. Саркісова Т.Б. Органи місцевого самоврядування як особливий суб'єкт земельного правопорушення: особливості юридичної відповідальності // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні. Тези доповідей на Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів: ЛьвДУВС, 2008 р. – С. 202-205.
13. Саркісова Т.Б. Відшкодування шкоди, заподіяної земельним правопорушенням: на що варто звернути увагу// Землевпорядний вісник. - №9. – 2020 р.
14. Сингаєвська М. І. Земельні відносини в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 229 с.
15. Носік В.В., Саркісова Т.Б. До питання про юридичні моделі визначення розміру збитків внаслідок порушення правового режиму земель рекреаційного призначення //Науково-практичний журнал «Екологічне право». Випуск 3, 2020 – С. 33-39. <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/v3-2020>
16. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 39 с.

Тема № 3: Особливості правового регулювання виявлення, фіксування та боротьби із земельними правопорушеннями (4 год.)

Лекція 3: Особливості правового регулювання виявлення, фіксування та боротьби із земельними правопорушеннями (2 год.)

1. Поняття та законодавчі засади контролю за використанням та охороною земель. Законодавчі засади контролю за використанням та охороною земель.

2. Державний контроль за використанням та охороною земель: органи та їх повноваження.
3. Правові форми та процесуальні процедури державного контролю за використанням та охороною земель.
4. Порядок припинення прав на земельні ділянки, що використовуються з порушенням земельного законодавства.
5. Планові та позапланові заходи зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері використання та охорони земель.
6. Порядок оформлення матеріалів порушень вимог земельного законодавства, їх обліку, розгляду, а також оскарження та контролю за провадженням у справах про адміністративні правопорушення.
7. Органи уповноважені на здійснення запобігання земельним правопорушенням та основні заходи запобігання порушення земельного законодавства.

Завдання для самостійної роботи (2 год.):

1. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад як суб'єкти державного контролю за використанням та охороною земель: особливості реформи децентралізації.
2. Проблеми розподілу повноважень органів державного контролю за використанням та охороною земель.
3. Громадський контроль за використанням та охороною земель: проблеми реалізації.
4. Особливості здійснення контролю за використанням та охороною земель в умовах воєнного стану.
5. Органи прокуратури в системі органів запобігання та боротьби із порушеннями земельного законодавства.

Рекомендована література:

1. Богатирчук О.М. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр : дис. ... ступеня доктора філософії за спеціальністю 081– Право. Київ, 2025.
2. Бондарчук Н. В., Козел С. М. Злочини у сфері земельних правовідносин: організаційні та правові проблеми розслідування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 164–166.
3. Дякін Я. О. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.
4. Заєць О.І. Реформа децентралізації: земельно-правовий аспект. Часопис Київського університету права. 2021. № 1. С. 249-253.

5. Захист прокурором прав громадян та інтересів держави у сфері земельних відносин: наук-практ. посіб. / І.М. Козьяков, А.М. Мірошніченко, В.В. Салков, А.А. Матвієць та ін. - К.: Алерта, 2012. - 272 с.
6. Земельне право України: Підручник. За ред. Носіка В.В. К.: ВПЦ «Київський університет». 2008. 511 с.
7. Ізовіта А. М. Вивчення та попередження злочинності в сфері земельного ринку в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2014. 20 с.
8. Кондратюк Л. В. Методика розслідування злочинів у сфері земельних відносин : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2023. 239 с.
9. Матвієць А. Прокурорська діяльність у сфері охорони земель в Україні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 1. С. 137–144.
10. Мороз І. В. Можливості судових експертиз, що призначаються під час розслідування злочинів у сфері земельних правовідносин. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 1. Т. 4. С. 81–83. (Серія «Юридичні науки»).
11. Одерій О. В., Кожевніков О. А. Отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих Інтернет-джерел. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 4 (73). С. 144–155.
12. Правові форми екологічного контролю: Навчальний посібник / За ред. Красної М.В. К. Алерта, 2012. 760 с.
13. Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля : наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Служби безпеки України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 черв. 2022 р. 264 № 94/363/150/226/356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text
14. Протидія кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин : посібник / [Д. М. Тичина, О. С. Тарасенко, М. В. Бурак та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 140 с.
15. Рябець Р. Кримінологічна характеристика та попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин : дис. ... доктор філософії : 081 Право. Дніпро, 2024. 237 с.
16. Саркісова Т.Б. Застосування строку позовної давності у земельних спорах за позовами прокурорів // Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10- річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг. ред. проф. М.І. Іншина, за редакцією проф. В.В. Носіка, доц. Т.Г.

- Ковальчук, ас. М.Б. Мельник – Київ : Освіта України, 2021. – 518 с.- С. 101-104.
17. Тамара САРКІСОВА. «Підводні камені» державного контролю за використанням та охороною земель// Землевпорядний вісник України. - №4. 2020 р. – С.18-22.
18. Семенишина-Фіголь Б. М. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Маріуполь, 2021. 266 с.
19. Сіроштан Ю. В., Кульпанов М. М. Алгоритм дій працівників поліції при виявленні фактів незаконного використання земельних ділянок (самовільне зайняття) : метод. рек. Кривий Ріг : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2017. 32 с.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

Особливості кваліфікації різних видів земельних правопорушень

Тема № 4: Особливості застосування юридичної відповідальності за суто земельні правопорушення (самовільне зайняття, нецільове використання земельної ділянки, порушення вимог земельного законодавства в сфері обігу земель) (18 год.)

Лекція 1: Особливості застосування юридичної відповідальності за суто земельні правопорушення (самовільне зайняття, нецільове використання земельної ділянки, порушення вимог земельного законодавства в сфері обігу земель тощо) (4 год.)

1. Самовільне зайняття земельної ділянки як підстава юридичної відповідальності: поняття та ознаки.
2. Юридична відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель
3. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак земельно-корупційних правопорушень.
4. Земельні правопорушення у сфері управління в галузі земельних відносин.
5. Проблеми кваліфікації інших земельних правопорушень майнового характеру (несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель, систематичне невнесення плати за землю, знищення межових знаків, порушення порядку набуття прав на земельну ділянку тощо).

Семінарське заняття (4 год.):

1. Юридична відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки.
2. Юридична відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель.
3. Земельно-корупційні правопорушення як особливий вид земельних правопорушень

4. Особливості кваліфікації земельних правопорушень у сфері управління в галузі земельних відносин
5. Правові наслідки порушення порядку набуття прав на земельну ділянку

Завдання для самостійної роботи (10 год.):

1. Аналіз судової практики щодо особливостей кваліфікації самовільного зайняття земельної ділянки.
2. Фактичне використання земельної ділянки без правових підстав власниками об'єктів нерухомого майна: особливості кваліфікації.
3. Набувальна давність як підстава набуття права власності на землю (ст.119 ЗК України) та самовільне зайняття земельної ділянки.
4. Земельно-корупційні правопорушення як особливий вид земельних правопорушень.
5. Земельні правопорушення в сфері управління в галузі земельних відносин: поняття, ознаки, правові наслідки.

Рекомендована література:

1. Земельне право України: Підручник. За ред. Носіка В.В. К.: ВПЦ «Київський університет». 2008. 511 с.
2. Дрозд О.Ю. Адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2010. 20с.
3. Дудоров О.В., Мельник М.І. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва // Вісник Верховного суду України. 2007. № 12. С.29-36.
4. Коломійцева Д.М. Злочинна корупція в земельно-правовій сфері: правові підстави для поширення (на базі практики застосування абзацу 2 частини 2 статті 134 Земельного кодексу України) *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск 90: частина 3, 2025 С. 36-42 <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/90-part-3.pdf>
5. Кривов'яз Є.В. Організаційно-економічний механізм відшкодування збитків, спричинених нецільовим використанням земель: монографія. Київ : Компринт, 2015. 205 с.
6. Куренда С. В. Земельно-правові засади запобігання корупції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2016. 18 с.
7. Мовчан Р. О.Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с.
8. Мірошниченко А.М. Земельне право України: Підручник. 3-тє вид. К.:Алерта, 2013. 512 с.

9. Мірошніченко О.С. Адміністративно-правові засоби охорони земельних відносин в Україні. Дис. ... к.ю.н. 12.00.07. Харків, 2005. – 202 с.
10. Носік В.В. Правові і законодавчі аспекти протидії корупції у сфері земельних відносин в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005р. - № 8 (46). – С.26-32.
11. Олійник О. С. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК України): соціальна обумовленість та склад злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 20 с.
12. Саркісова Т.Б. Органи місцевого самоврядування як особливий суб'єкт земельного правопорушення: особливості юридичної відповідальності // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні. Тези доповідей на Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів: ЛьвДУВС, 2008 р. – С. 202-205.
13. Сіроштан Ю. В., Кульпанов М. М. Алгоритм дій працівників поліції при виявленні фактів незаконного використання земельних ділянок (самовільне зайняття) : метод. рек. Кривий Ріг : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2017. 32 с.
14. Сидоренко В.В. Правові наслідки самовільного зайняття земельних ділянок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 . Харків, 2015. 20 с.
15. Череміс О.О. Земельне правопорушення у сфері містобудування як підстава юридичної відповідальності: дис. ... доктора філософії: 081 «Право». К., 2021.

Тема № 5: Особливості застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення екологічного характеру (14 год.)

Лекція 5. Особливості застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення екологічного характеру (забруднення, засмічення земель) (2 год.):

1. Поняття та істотні ознаки псування, забруднення і засмічення земель.
2. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак використання земельної ділянки не за цільовим призначенням
3. Юридична відповідальність за використання земельної ділянки способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів та погіршення екологічної обстановки.
4. Нераціональне використання земельних ресурсів: поняття та юридичні наслідки.
5. Особливості кваліфікації безгосподарського використання земельної ділянки.

Семінарське заняття (2 год.):

1. Поняття та ознаки нецільового використання земельної ділянки
2. Особливості кваліфікації псування, забруднення і засмічення земель

3. Безгосподарське використання земельної ділянки: поняття, ознаки, правові наслідки
4. Використання земельної ділянки способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів та погіршення екологічної обстановки

Завдання для самостійної роботи (10 год.):

1. Псування, забруднення і засмічення земель як підстави юридичної відповідальності
2. Використання земельної ділянки з порушенням вимог екологічної безпеки: поняття, ознаки, правові наслідки
3. Особливості відшкодування шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів.

Рекомендована література:

1. Андрейцев В.І. Екологія і закон: еколого-правова відповідальність. Київ: Т-во “Знання” УРСР, 1991. 48 с.
2. Гавриш Н.С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні : автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.06. Київ, 2001. 20 С.
3. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с
4. Мірошніченко О.С. Адміністративно-правові засоби охорони земельних відносин в Україні. Дис. ... к.ю.н. 12.00.07. Харків, 2005. 202 с.
5. Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та засмічення: дис. ... к.ю.н. : 12.00.06. Київ, 2008 р. 213 с.
6. Саркісова Т.Б. Щодо окремих правопорушень у сфері використання та охорони земель водного фонду України // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23-24 квітня 2009 р.). К., 2009. Ч.ІІІ. С.261-262.
7. Саркісова Т.Б. Земельні правопорушення в сфері охорони родючості ґрунтів // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23 квітня 2010 р.). – К., 2010. Частина друга. – С. 88-90.

8. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 39 с.

9. Цвіркун Н.Ю. Кримінальна відповідальність за безгосподарське використання земель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2012. 19 с.

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

1. За порушення земельного законодавства громадяни та юридичні особи можуть бути притягнуті до таких видів юридичної відповідальності як:
- 1) цивільна, адміністративна, кримінальна, земельно-правова;
 - 2) цивільна, адміністративна, кримінальна відповідальність;
 - 3) цивільна, адміністративна, кримінальна, дисциплінарна відповідальність;
 - 4) цивільна, адміністративна, кримінальна, дисциплінарна, земельно-правова відповідальність.

Власна точка зору або обґрунтування обраної відповіді

2. Земельно-правова відповідальність це:

- 1) самостійний вид юридичної відповідальності, яка полягає у примусовому припиненні або обмеженні прав порушника щодо використання земельної ділянки, тобто безоплатному її вилученні за рішенням уповноважених органів;
- 2) полягає не лише у вилученні природного об'єкта з використання, але й у відмові надання нової земельної ділянки;
- 3) примусовому припиненні прав на земельну ділянку за земельні правопорушення, так і у приведенні земельної ділянки в придатний для подальшого використання за цільовим призначенням стан, знесення самовільно збудованого при самовільному зайнятті земельної ділянки або її самовільній забудові, а також у відновленні знищених межових знаків або повернення земельної ділянки законному користувачу;
- 4) всі види юридичної відповідальності, передбачені чинним законодавством, (кримінальна, адміністративна, цивільна тощо) за вчинення земельного правопорушення.

Власна точка зору або обґрунтування обраної відповіді

3. Підставою примусового припинення права власності на земельну ділянку може бути:

- 1) використання земельної ділянки не за цільовим призначенням;
- 2) нераціональне використання земельної ділянки;
- 3) використання земельної ділянки способами, що суперечать екологічним вимогам;

4) систематична несплата земельного податку

Власна точка зору або обґрунтування обраної відповіді

4. Визначте адресата, якому відшкодовуються втрати лісогосподарського виробництва, зумовлені незаконною забудовою земельної ділянки лісогосподарського призначення:

- 1) особі, у якої вилучається земельна ділянка;
- 2) особі, якій передається земельна ділянка;
- 3) державі, шляхом зарахування до відповідних бюджетів, в порядку визначеному Бюджетним кодексом України;

4) втрати нікому не відшкодовуються, якщо вже мало місце відшкодування шкоди землевласнику чи землекористувачу.

Власна точка зору або обґрунтування обраної відповіді

5. Державний контроль за дотриманням законодавства при наданні у власність і користування земельних ділянок здійснюють:

1) інспектори Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель;

2) інспектори Державної служби геодезії, картографії і кадастру;

3) інспектори Державної екологічної інспекції;

4) комісії, створені органами, що уповноважені приймати рішення про передачу цих земель у власність чи користування.

Власна точка зору або обґрунтування обраної відповіді

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

1. Дайте юридичну оцінку діям власника земельної ділянки з цільовим призначенням «для житлової і громадської забудови», на якій розташований його житловий будинок, на предмет самовільної зміни цільового призначення в разі використання частини житлового будинку для розміщення ріелторського агентства (підприємницька діяльність).

1) має місце самовільна зміна цільового призначення землі

2) власник земельної ділянки має право самостійно визначати вид використання ділянки в межах відповідної категорії землі.

Власна точка зору або обґрунтування обраної відповіді

2. Самовільне зайняття земельної ділянки це:

1) будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення уповноваженого органу про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними;

2) будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності будь-яких правових підстав;

3) будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності зареєстрованого права в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно;

4) будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності плати за неї.

Власна точка зору або обґрунтування обраної відповіді

3. Нецільове використання земельної ділянки це:

1) як фактичне використання земельної ділянки, яке не відповідає її цільовому призначенню, а також недодержання режиму використання земельної ділянки або її частини в разі встановлення обмежень (обтяжень), так і факт невикористання земельної ділянки, крім реалізації науково обґрунтованих проектних рішень;

2) невикористання земельної ділянки, крім реалізації науково обґрунтованих проектних рішень, або фактичне використання земельної ділянки, яке не відповідає її цільовому призначенню, встановленому при передачі земельної ділянки у власність чи наданні в користування, в тому числі в оренду;

3) фактичне використання земельної ділянки, яке не відповідає її цільовому призначенню, встановленому при передачі земельної ділянки у власність чи наданні в користування, в тому числі в оренду, а також недодержання режиму використання земельної ділянки або її частини в разі встановлення обмежень (обтяжень).

Власна	точка	зору	або	обґрунтування	обраної	відповіді

4. Відповідно до Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін, це:

- 1) псування земельної ділянки;
- 2) забруднення земельної ділянки;
- 3) засмічення земельної ділянки.

Власна	точка	зору	або	обґрунтування	обраної	відповіді

5. Критерієм розмежування виду юридичної відповідальності, що застосовуватиметься за самовільне зайняття земельної ділянки є:

- 1) форма вини;
- 2) вид діяння – дія або бездіяльність
- 3) ступінь суспільної небезпеки
- 4) факт наявності або відсутності незаконної забудови.

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ,
ДОПОВІДЕЙ ТА НАУКОВИХ РОБІТ
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1**

1. Поняття, ознаки та місце юридичної відповідальності за земельним законодавством
2. Юридична відповідальності за земельні правопорушення як особливий вид правовідносин охоронюваного типу: суб'єктно-об'єктний склад, зміст, підстави виникнення, зміни та припинення
3. Соціально-правова характеристика інституту юридичної відповідальності за земельні правопорушення
4. Фактична, нормативна та процесуальна підстави юридичної відповідальності за земельним законодавством: поняття та загальна характеристика
5. Види та форми юридичної відповідальності за земельним законодавством
6. Земельне правопорушення як особливий вид галузевих правопорушень: поняття та ознаки
7. Особливості об'єктивних ознак складу земельного правопорушення (об'єкт та об'єктивна сторона земельного правопорушення)
8. Загальна характеристика суб'єктивних ознак складу земельного правопорушення (суб'єкт та суб'єктивна сторона земельного правопорушення)
9. Види земельних правопорушень та практичне значення їх класифікації
10. Зловживання правом та земельне правопорушення
11. Земельні проступки як підстава адміністративної відповідальності: поняття та ознаки
12. Адміністративна відповідальність за земельні правопорушення: стан та проблеми вдосконалення
13. Земельні злочини як підстава кримінальної відповідальності
14. Проблеми криміналізації та декриміналізації правопорушень в сфері використання та охорони земель
15. Проблеми розмежування земельних проступків та кримінальних правопорушень
16. Поняття та складові інститути майнової відповідальності за порушення норм земельного законодавства
17. Земельне правопорушення як підстава майнової відповідальності

18. Інститут відшкодування втрат лісогосподарського виробництва
19. Поняття та особливості земельно – правової відповідальності за порушення норм земельного законодавства
20. Проблеми реалізації муніципально - правової відповідальності за правопорушення в сфері використання та охорони земель
21. Земельне правопорушення як підстава дисциплінарної відповідальності
22. Матеріальна відповідальність працівника за шкоду, заподіяну земельним правопорушенням

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

1. Самовільне зайняття земельної ділянки: поняття та ознаки
2. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак використання земельної ділянки не за цільовим призначенням
3. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу
4. Особливості кваліфікації псування, забруднення і засмічення земель
5. Особливості відшкодування шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів
6. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної власникам землі та землекористувачам
7. Припинення прав на земельну ділянку як санкція за порушення норм земельного законодавства: підстави та проблеми застосування
8. Земельні правопорушення у сфері управління в галузі земельних відносин
9. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт земельного правопорушення: особливості деліктоздатності
10. Особливості суб'єктивно-об'єктивних ознак земельно-корупційних правопорушень
11. Проблеми кваліфікації земельних правопорушень майнового характеру (несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель, систематичне невнесення плати за землю, знищення межових знаків, порушення порядку набуття прав на земельну ділянку тощо)
12. Нераціональне використання земельних ресурсів: поняття та юридичні наслідки
13. Безгосподарське використання земельної ділянки: поняття, ознаки, правові наслідки
14. Використання земельної ділянки способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів та погіршення екологічної обстановки

15. Використання земельної ділянки з порушенням вимог екологічної безпеки: поняття, ознаки, правові наслідки.

ЗАГАЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейцев В.І. Екологія і закон: еколого-правова відповідальність. Київ: Т-во “Знання” УРСР, 1991. 48 с.
2. Андрущенко А.А. Кваліфікація адміністративних правопорушень у сфері використання та охорони земель: автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.07. – Київ, 2012. 20 с.
3. Берзін П., Мірошніченко А. Про законодавчі потуги вирішувати уявні проблеми в кримінальному праві. Юридичний Вісник України. 2012. 16-22 червня. № 24 (885). С.6.
4. Богатирчук О.М. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання та охорони надр : дис. ... ступеня доктора філософії за спеціальністю 081– Право. Київ, 2025.
5. Гавриш Н.С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні : автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.06. Київ, 2001. 20 С.
6. Гавриш Н. С. Правовий режим ґрунтів в Україні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2018. 466 с
7. Дрозд О.Ю. Адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2010. 20с.
8. Дудоров О.В., Мельник М.І. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва // Вісник Верховного суду України. 2007. № 12. С.29-36.
9. Дуліна О. В. Суб'єкти адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 17 с.
10. Земельне право: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с
11. Захист прокурором прав громадян та інтересів держави у сфері земельних відносин: наук-практ. посіб. / І.М. Козьяков, А.М. Мірошніченко, В.В. Салков, А.А. Матвієць та ін. К.: Алерта, 2012. 272 с
12. Кондратюк Л. В. Методика розслідування злочинів у сфері земельних відносин : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2023. 239 с.
13. Кривов'яз Євгенія Вікторівна. Організаційно-економічний механізм відшкодування збитків, спричинених нецільовим використанням земель : монографія. Київ : Компрінт, 2015. 205 с.
14. Куренда С. В. Земельно-правові засади запобігання корупції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2016. 18 с.

15. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с.
16. Мірошніченко О. С. Адміністративно-правові засоби охорони земельних відносин в Україні : дис. ... к.ю.н. 12.00.07. Харків, 2005. 202 с.
17. Носік В.В. Правові і законодавчі аспекти протидії корупції у сфері земельних відносин в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2005р. № 8 (46). С. 26-32.
18. Олійник О. С. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК України): соціальна обумовленість та склад злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 20 с.
19. Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та засмічення: дис. ... к.ю.н. : 12.00.06. Київ, 2008 р. 213 с.
20. Протидія кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин : посібник / Д. М. Тичина, О. С. Тарасенко, М. В. Бурак та ін.. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 140 с.
21. Рябець Р. Кримінологічна характеристика та попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин : дис. ... доктор філософії : 081 Право. Дніпро, 2024. 237 с.
22. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016./Т.16: Земельне та аграрне право / ред кол.М.В Шульга (голова), В.В. Носік, П.Ф. Кулинич (заст. голови) та ін.; Нац.акад.прав.наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2019. 696 с. С. 212-214.
23. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності : дис.... к.ю.н. : 12.00.06. Київ, 2012. 216 с.
24. Саркісова Т.Б. Проблеми ефективності адміністративної відповідальності за земельні правопорушення // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 8. С. 88-98.
25. Саркісова Т.Б. Земельно-правова відповідальність: поняття, підстави та порядок застосування // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. №2. С.121-130.
26. Саркісова Т.Б. Земельна деліктність: поняття та характеристика / Саркісова Тамара Борисівна // Науковий часопис «Економіка і право». Серія 18. Вип 9. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 152-158.
27. Саркісова Т.Б. Кримінальна відповідальність за земельні правопорушення в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС // Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць. Випуск 6. К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 69-74. -<http://nvppp.in.ua/vip/2023/6/13.pdf>

28. Саркісова Т.Б. Органи місцевого самоврядування як особливий суб'єкт земельного правопорушення: особливості юридичної відповідальності // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей на Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. Львів, 2008 р. С. 202-205.

29. Саркісова Т.Б. Щодо окремих правопорушень у сфері використання та охорони земель водного фонду України // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених: збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 23-24 квітня 2009 р.). К., 2009. Ч.ІІІ. С.261-262.

30. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення, неправомірна поведінка та протиправна поведінка в сфері земельних правовідносин: розмежування понять»: матеріали науково-практичної конференції "Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання, відтворення та охорони природних ресурсів", 9-10 жовтня 2009 р. / За заг. редакцією проф. А.П. Гетьмана та проф. Шульги М.В. Харків, 2009. – С. 217-219.

31. Саркісова Т.Б. Земельні правопорушення в сфері охорони родючості ґрунтів // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 23 квітня 2010 р.). К., 2010. Ч. 2. С. 88-90.

32. Тамара Саркісова. «Підводні камені» державного контролю за використанням та охороною земель // Землевпорядний вісник України. №4. 2020 р. С.18-22.

33. Саркісова Т.Б. Застосування строку позовної давності у земельних спорах за позовами прокурорів // Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг. ред. проф. М.І. Іншина, за редакцією проф. В.В. Носіка, доц. Т.Г. Ковальчук, ас. М.Б. Мельник. Київ : Освіта України, 2021. С. 101-104.

34. Саркісова Т.Б. Відшкодування шкоди, заподіяної земельним правопорушенням: на що варто звернути увагу// Землевпорядний вісник. №9. 2020 р.

35. Семенишина-Фіголь Б. М. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Маріуполь, 2021. 266 с.

36. Сидоренко В.В. Правові наслідки самовільного зайняття земельних ділянок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 . Харків, 2015. 20 с.

37. Череміс О.О. Земельне правопорушення у сфері містобудування як підстава юридичної відповідальності: дис. ... доктора філософії: 081 «Право». К., 2021.
38. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 39 с.
39. Цвіркун Н.Ю. Кримінальна відповідальність за безгосподарське використання земель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2012. 19 с.